

REVIZIONISTIČKI IZAZOVI HISTORIOGRAFIJI HRVATSKE POLITIČKE ZNANOSTI

Tonči Kursar

*Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu*

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: veljača 2009.

Sažetak Autor smatra da još od početka devedesetih godina prošlog stoljeća postoje revizionistička nastojanja u razmišljanjima o onome što je bilo, što jest i što treba biti u hrvatskoj političkoj znanosti. Tekst pokazuje kako svako razmišljanje o povijesti Fakulteta političkih znanosti, ortodoksno ili revizionističko, počinje s dvije legende. Prva je ona o FPZ-u kao "partijskoj školi drukčijeg imena", a druga studenti i profesori FPZ-a vs. vrijednosti socijalističkog poretka. Autor prati njihova tumačenja kroz dva desetljeća, zaključno s pojavom radikalne revizionističke knjige *Izlazak iz množine* (2007). Ta je knjiga najavila kraj (starog) konsenzusa o disciplini iz 1965. godine i označila početak novog razdoblja u razvoju (historiografije) hrvatske političke znanosti.*

Ključne riječi hrvatska politička znanost, *Izlazak iz množine*, konsenzus, legende, ortodoksija, revizionizam

Uvod

Povijest Fakulteta političkih znanosti (i političke znanosti u Hrvatskoj) nije bila predmetom istraživanja prije 1990. Ozbiljnije se zanimanje za nju javlja početkom ovoga desetljeća, u povodu obilježavanja četrdesete godišnjice FPZ-a.

Tada su se pojavile dvije studije, *Fakultet političkih znanosti i razvoj političkih znanosti u Hrvatskoj 1962.-2002.* (2002), koju je napisao profesor FPZ-a Ivan Prpić, i *Hrvatska politologija 1962-2002.* (2002), dvojice istaknutih politologa Radula Kneževića i Slavena Ravlića. Za

* Tekst je proširena inačica izlaganja na skupu "Povijest i stanje politologije u zemljama bivše Jugoslavije", održanom u Opatiji 2. listopada 2008. u organizaciji Hrvatskog politološkog društva. Prikazani rezultati proizašli su iz znanstvenog projekta "Politike nacionalnog identiteta i 'povijesni' lomovi" što se provodi uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske".

te se studije može reći da su uspostavile područje istraživanja, zapravo historiografiju (hrvatske) političke znanosti, koja je sve važnija poddisciplina suvremene političke znanosti. One su pokazale postignuća hrvatske političke znanosti i ono što su njihovi autori smatrali objektivnim zaprekama s kojima se ta znanost morala nositi od samih svojih početaka.

Međutim pojava knjige *Izlazak iz množine?: Stanje hrvatske političke znanosti*, koju je uredila Mirjana Kasapović, promijenila je odnose u toj poddisciplini. Za razliku od prvih studija ovom je knjigom, i to prije svega uvodnom studijom "Izlazak iz množine: kraj unutarne institucionalne kolonizacije hrvatske političke znanosti", koju je napisala urednica knjige, započeo radikalni revizionizam u historiografiji hrvatske političke znanosti. Tu je ocjenu potvrdio i skup "Povijest i stanje politologije u zemljama bivše Jugoslavije", kojem je predložak bila upravo knjiga *Izlazak iz množine?*. Tu se još jednom potvrdilo da svi revizionistički zahvati u historiografiji općenito, pa otud i u historiografiji disciplina, bude "snažne emocije, angažman javnosti, generacijska, metodološki sporenja, osobne uvrede te prosuđivanje namjera..." (Antoniou, 2007: 97-98). Na skupu se potvrdilo i to da rasprave o mogućem revizionizmu vode primarno u sukobe, puno više nego što pridonose povezivanju znanstvene zajednice. To je i logično, ako je suditi po definiciji revizionizma. Svaki revizionizam naime predlaže "alternativnu viziju, odvajanje od nečeg što je uspostavljeno, neupitno, poznato, opće, ili sveto" (95). Danas se često povezuje s osporavanjem Holokausta, a svoju početnu (negativnu) slavu stekao je u sporovima revolucionarne i građanske ljevice, koja

je prihvatila kapitalizam i parlamentarnu demokraciju. Tradicija revizionizma ima snažnu političku crtu, odnosno dimenziju politizacije (v. Gorman, 2007; Spiegel, 2007; Fitzpatrick, 2007). Zanimljivo je da politizacija zapravo nije prestala kad je pojam preseljen u akademske krugove. Stoga nije iznenađujuće što je revizionizam u skupini kontroverzних pojmova društvenih znanosti.

Kako će se hrvatska rasprava o historiografiji političke znanosti rasplesti, tek će se vidjeti. Sa stajališta ovog rada važnije je da je knjiga *Izlazak iz množine?* ukazala na jednu činjenicu koja dosad nije problematizirana. Kasapović je naime upozorila na postojanje dvaju narativa, koje naziva "dvije 'legende' koje prate Fakultet političkih znanosti od osnutka" (Kasapović 2007: 7). Prva legenda ustraje na stavu da je Fakultet bio (komunistička) partijska škola, a druga na trajnom osporavanju vrijednosti poretka od studenata i profesora FPZ-a i, s druge strane, političkih ciljeva ili vrijednosti na kojima se Fakultet temeljio. Po mom sudu te legende imale konstitutivni smisao za nastanak revizionizma, ali i ortodoksije u historiografiji hrvatske političke znanosti. Zadaća bi ovog teksta bila da to i pokaže.

Izazov ortodoksije ili brutalna kritika gospodina Zenka

Akademsko preispitivanje hrvatske političke znanosti započinje nakon prvih demokratskih izbora 1990. tekstom "Problem političke etike u Maxa Webera" Franje Zenka, liberalnog političara i filozofa. Zanimljivo je da u tekstu Zenku nije, kako naslov sugerira, previše stalo do "prikazivanja konstituiranja i razvijanja problema političke etike unutar Weberova sociologijsko-politološkog mišljenja" (Zenko, 1990: 128). Napro-

tiv, primarni mu je motiv promišljanje etičkih i znanstvenih problema koji su “iznenadnim povijesnim slomom marksistički inspiriranog i komunistički revolucionarno uspostavljenog socijalizma” snašli hrvatsku političku znanost (132). Nakon određenog kolebanja¹ uredništvo časopisa *Politička misao* odlučilo je objaviti njegov tekst uz popratni komentar kako bi “hrvatsku političku znanost zaštitili uboda koji sugerira javnosti tezu da je ta znanost u cjelini i do kraja bila sluškinja prethodne jednopartijske države, a po svojoj intenciji jednoznačno marksističko-lenjinistička” (Komentar..., 1990: 136).

Sukladno svojim teorijskim i ideološko-političkim nadahnućima, Zenko je zaoštreno postavio pitanje sudbine hrvatske političke znanosti u novonastaloj situaciji. Potaknula ga je činjenica da ona ne samo da nikad nije osporavala socijalističko samoupravljanje nego je “uvijek i nanovo... sve sofisticiranije iznalazila razloge kojima je, naročito posljednju verziju: ‘samoupravni socijalizam’, legitimirala kao epohalno (ipak) najnapredniju ‘političku teoriju i praksu’” (130). Međutim slom komunističkih poredaka

doveo ju je pred sudbinsku dvojbu: “ili ostati vjerna i dosljedna svojoj dosadašnjoj marksističko-socijalističkoj inspiraciji, kako je ne bili sumnjičili da je... bila i ostala... sluškinja politike. Ili se pak dati dokazivati kako zapravo po svojem unutarnjem, skrivenom uvjerenju nikad i nije bila inspirirana marksističko-socijalističkim naukom, samo što to nije smjela otvoreno, nego kriptički iskazivati.”

Tragom te dvojbe Zenko se odlučio problematizirati pitanje “političke etike za političku znanost kao poziv u Hrvatskoj” (Zenko, 1990: 129), a uporište pronalazi u Weberovim tekstovima *Politika kao poziv* i *Znanost kao poziv*. Posebno mu je stalo pokazati da je (hrvatska) politička znanost kao poziv “takva da je pogađa isti problem kao i *politiku kao poziv*: problem političke etike” (132). Naime koliko je prijeporan odnos etike i politike (među ostalim i zbog onog što Weber naziva etička izokrenutost svijeta), toliko znanost nije u mogućnosti zastupati praktično-političke ciljeve. Razloge tomu treba tražiti u činjenici da su “vrijednosne odredbe svijeta jedne s drugima u nepomirljivu sukobu”, koji se ne može racionalno razriješiti jer “njihovim borbama vlada sudbina, a posve sigurno ne... znanost” (Weber, 1986: 273). Znanost je, kako Weber kaže, slobodna od pretpostavki, “u smislu neprihvatanja religiozne vezanosti” (272). Zenko vidi problem u tome što je hrvatska politička znanost, nasuprot Weberovu “naputku”, uspostavljena kao svojevrsna teologija. To treba zahvaliti činjenici da je ona s propalim komunističkim poretom bila “s(r)ođena” odnosno... prihvatila je njegove “predznanstvene” pretpostavke kao svoje “osvjedočenje”, pa je on i naziva “hrvatska politička znanost marksističko-socijalističkog osvjedočenja” (v. Zenko, 1990: 132).

¹ Uredništvo časopisa *Politička misao* zapravo je tražilo od Zenka da “komentira izborni zakon i ishod izbora za hrvatski višestranački Sabor” (Komentar..., 1990: 136). Na iznenađenje urednika časopisa, Zenko je poslao tekst koji u jednom, politički turbulentnom, trenutku vrlo izravno podsjeća hrvatsku političku znanost na njezinu tradiciju. Tekst je inicijalno trebao biti objavljen u broju 2 *Političke misli*, ali je uredništvo odustalo od te nakane jer se “nije uklapao u tematski blok posvećen komentarima izbornih rezultata” (136). Kako je tekst u međuvremenu (2. 11. 1990) pročitan na Hrvatskom radiju, uredništvo je ipak odlučilo objaviti tekst u broju 3 te godine (1990).

Iz Zenkovih teorijskih naglasaka i ukupnog postupka može se uočiti da revizionistički pokušaji izravno (ili neizravno) započinju s dvije legende koje navodi Mirjana Kasapović. Prva, doživljena kao negativna, ističe FPZ kao “partijsku školu drugačijeg imena” (Prpić), i kod Zenka se može pronaći u tvrdnji da se hrvatska politička znanost “kompliciranim procesom rađanja iz marksistički samorazumijevajućeg sistema historijskog materijalizma konstituira kao zasebna društvena znanost akademskog poziva”, što je i “društveno ritualizirano: osnivanjem vlastite institucije, Fakulteta političkih znanosti” (131). Druga legenda, na FPZ-u doživljena kao pozitivna, o studentima i profesorima koji se protive vrijednostima poretka, isto se može prepoznati u ovoj njegovoj tvrdnji: “u situaciji sloma komunizma ona se može nadati da je ‘izvana’ ili barem od strane svog ‘najbližeg akademskog okruženja: studenata’ uvijek bila percipirana kao prikriveno neortodokсна, nemarksistička, čak liberalna” (130). Ta tvrdnja ima svoj prirodni nastavak kad Zenko ustvrđuje da bismo nakon toga mogli čak zaključiti da je hrvatska politička znanost dala svoj obol “radikalnim političko-sistemskim promjenama do kojih je i došlo: uspostavljanjem višestranačja i nove vlasti...”. Kako bismo se osvjedočili da je to samo utvara, potvrdu, prema Zenku, ne treba tražiti dalje od njezina “institucionaliziranog ogleдалa”, časopisa *Politička misao*, koji “jest i ostaje masivnim dokumentom o tome kako je mislila i osjećala u ‘starom’ komunističkom režimu”.

Osim što je “aktualizirao” legende, Zenko je upozorio i na suzdržanost, gotovo nezainteresiranost hrvatske političke znanosti za objašnjenje prijelomnih političkih događaja. U tom smislu na-

glašava da je ona bila “dugo bez jednoznačnog odgovora... kad su se prve nekomunističke i nesocijalističke stranke u Hrvatskoj konstituirale i u svojim programima zatražile promjenu postojećeg jednostranačkog komunističkog političkog sistema u višestranački politički sistem” (132). Umjesto toga ona je tada iznalazila samo “ona načela koja ne bi ugrožavala ‘socijalizam’ ni ‘današnju Jugoslaviju’” (132). To je, prema Zenku, bilo zapravo sve što je ponudila kao odgovor na “dva epohalna, za svaku političku znanost najizazovnija događanja u posljednjem desetljeću ovog našeg stoljeća: rasap komunističkih režima i kriza koja također... jest rasap i dviju... komunističkih nadnacionalnih državnih tvorina: SFRJ i SSSR”.

Odgovor redakcije časopisa² na tu neobično izravnu, zapravo brutalnu, kritiku nosi naslov “Komentar redakcije uz Problem političke etike u Maxa Webera”. U *Komentaru* se upozorava “gosp. Zenka” da bi seciranje hrvatske političke znanosti zahtijevalo “dublje osvjetljavanje kako Weberove pozicije tako i različitih struja, osoba i razdoblja hrvatske znanosti i njena glasila ‘Političke misli’” (Komentar..., 1990: 136). Nakon toga on bi mogao “diferenciranije suditi i o hrvatskoj političkoj znanosti i njenom ‘organu’” (138). *Komentar* odmah odbacuje prvu, ustvari negativnu, legendu o “FPZ-u kao partijskoj školi drugačijeg imena” (Prpić), jer “nije hrvatska politička znanost, kao što znate, igrala ulogu ateističke političke teologije... (nego) je dakako s hrvatskom sociologijom, hrvatskom ekonomijom, hrvatskom filo-

² Sudeći prema stilu pisanja, može se s priličnom vjerojatnošću pretpostaviti da je odgovor napisao Davor Rodin, tadašnji glavni i odgovorni urednik časopisa.

zofijom... bila na udaru hrvatske političke teologije u ideološkim komisijama, i s tog je 'visokog' mjesta bila smatrana 'sterilnom'.. bezveznom liberalno-građanskom znanošću..." (138). Što se tiče druge legende, koja se smatra pozitivnom, *Komentar* prvo navodi da *Politička misao* "nikad nije iznevjerila ideal slobode znanstvenog istraživanja i mišljenja" (139). Doduše, bila je "čas bliže, čas dalje od oficijelne teologije, ali ona nikad nije pretendirala... da naime bude pravi tumač riječi 'Božje'". Kad je posrijedi Fakultet, i sam je "gospodin Zenko" bio svjedokom "liberalne akademske atmosfere koja vlada na Fakultetu političkih znanosti". U tom je smislu "gospodin Zenko" pozvan da ne ocrnjuje mjesto gdje je izgovorio "neke od svojih ponajboljih liberalno-demokratskih ideja".

Redakcijski odgovor liberalizam pronalazi u atmosferi koja nije rezultat strukturnih čimbenika, bilo poretka (posrijedi su "godine nakon 1971.") bilo Fakulteta kao cjeline. Ako slijedimo metodologijsku dvojbu struktura-djelovanje, onda bi liberalizam na FPZ-u bio, prije svega, proizvodom djelovanja "odabranog domaćeg i međunarodnog sastava kolega" (139), odnosno slobodne volje nekih pojedinaca na Fakultetu da "utječu na svoju okolinu" (McAnulla, 2005: 265; v. Hollis, 1994: 1-22). Međutim odgovor redakcije po nečemu je jedinstven. *Komentar* je naime prvi prijelaz ortodoksije iz usmene predaje u pisanu formu. Tako je ta mala polemika zapravo svojevrсна prekretnica. Naime prije polemike Zenko vs. *Politička misao* većina je studenata mogla čuti "legende" od nekih profesora na predavanjima ili u nekom neobveznijem razgovoru s njima. Tom su polemikom legende konačno (rudimentarno) zapisane, ali su potrebovale sustavnu obradu. No na to je

trebalo pričekati više od jednog desetljeća.

Ustanovljenje pisane ortodoksije i historiografija politologije

Studija profesora FPZ-a Ivana Prpića "Fakultet političkih znanosti u Zagrebu i razvoj političkih znanosti u Hrvatskoj 1962.-2002." (2002), po mom sudu, ogledni je primjer ortodoksije u historiografiji hrvatske politologije. Nakon te studije nema više potrebe za ortodoksijom u obliku usmene predaje, kao što je bilo do 1990, ili za izoliranim reagiranjem na kritike u "Prokrustovoj postelji dnevnih potreba", kako je bilo u slučaju "Komentara..." (1990: 136). I Prpićeva studija, napisana u povodu proslave 40-e godišnjice FPZ-a, prikazom sporova oko predmeta i metode političk(ih)e znanosti, zapravo manje-više tumači "dvi-je legende" o FPZ-u. Doduše, kad spominje "prevladavajuće javne stereotipe o FPZ-u", Prpić izravno navodi samo onaj o "FPZ-u kao partijskoj školi drugačijeg imena" (Prpić, 2002: 43). Ipak, na više mjesta u studiji nastoji pokazati kako je smisleno tvrditi da je način propitivanja Marxove teorije, koji je njegovan na FPZ-u, "pridonosio praznjenju politički vladajuće ideologije" (34), odnosno da je od "samog utemeljenja Fakulteta u političkim znanostima zagovaran teorijsko-metodologijski pluralizam..." (33).

Prpićeva se studija ne može precizno žanrovski odrediti. U njoj se naime miješaju elementi intelektualne i disciplinarne povijesti. Slijedimo li Stefana Collinija, jednog od vodećih istraživača povijesti političke znanosti, onda disciplinarna povijest "probija 'vertikalni' prolaz u prošlost..., (a) intelektualna povijest ponajprije iskapa 'bočni' teren kako bi istražila pretpostavke, račvanje i odjek ideja, što često može uključivati i

njihovo praćenje u susjednim područjima” (Collini, 1988: 391; 2001: 280-302). Na osnovi tih naputaka može se zaključiti da u studiji postoje elementi intelektualne povijesti. U njoj se naime početno razmatraju prilike unutar tada već razvijenijih disciplina (znanost o državi i pravu te sociologija) te se pretpostavlja da su one imale određen utjecaj na razvoj političkih znanosti. Štoviše, Prpić smatra da bi ubuduće “trebalo temeljito propitati znanstvene razloge nastanka političkih znanosti i Fakulteta usporednom analizom stupnja razvoja sociologije i teorije države u nas” (23). Pored takvog uvažavanja susjednih disciplina posebno se naglašava i utjecaj ideoloških dokumenata kao što je, primjerice, Program SKJ iz 1958, u kojem se ključni politički čimbenik (SK) opredijelio za razvoj društvenih i političkih znanosti koje su “snažan faktor progresivnog društvenog razvitka i razvitka društvenog bića čovjekovog”³.

U kojoj bi mjeri studija “Fakultet političkih znanosti u Zagrebu i razvoj političkih znanosti...” u žanrovskom smislu bila i disciplinarna povijest? Neovisno o činjenici da Prpićeva studija ozbiljnije zahvaća samo prvih desetak godina FPZ-a, kad su nastavnici bili samo oni unovačeni iz “političkih znanosti” (filozofije, sociologije, prava, ekonomije, psihologije...) i da Prpić sustavno rabi pojam “političke znanosti”, razmjerno su primjetni opći elementi disciplinarne povijesti. Oni se ogledaju u njegovu detaljnom prikazu važne rasprave o nastavnom planu iz 1965. godine, koja je označila početak sporenja oko “misije” FPZ-a, odnosno kojom je različito shvaćanje političk(ih)e znanosti postalo traj-

nim problemom. Slijedimo li Rortyjevo shvaćanje razlikovanja intelektualne i disciplinarne povijesti, svaka bi disciplinarna povijest, za razliku od intelektualne, prethodno morala imati definitivno riješena “pitanja o tome koji se ljudi drže znanstvenicima, koji pjesnicima, a koji filozofima” (Rorty, 1984: 68).⁴ S obzirom na spomenutu činjenicu da nije bilo politologa među nastavnim osobljem, na FPZ-u problem nije bio toliko tko je što (znanstvenik, pjesnik ili filozof), nego kako se tko određuje prema koncepciji da “politologija treba da bude okosnica nastavnog plana Fakulteta, a da su druge društvene i humanističke znanosti, ... (samo)... ‘ambijentirajuće’... jer je njihov predmet istraživanja drukčiji” (26).

U prilog disciplinarnosti Prpićeve studije može se reći da je ona prikazala ključna sporenja oko predmeta i metode političk(ih)e znanosti. Vrlo je detaljno iznijela poziciju jedinog sudionika rasprava (Smailagića) koji je “polazio od stava da je politologija ‘zasebna teoretska disciplina’... centralna u jednom politološkom studiju” (26). Dramatična rasprava iz 1965. godine, koja je odredila sudbinu discipline u sljedećih četrdesetak godina, Prpića je ostavila ponešto ravnodušnim jer “svrha ovih napomena o raspravi o nastavnom planu Fakulteta političkih znanosti u početku 1965. nije vrednovanje bilo kojeg shvaćanja” (32). Mnogo je više angažiran na samom kraju studije, kad je najavio kraj razdoblja u kojem su “političke znanosti promicali ljudi koji sami nisu bili politolozi (a) počinje razdoblje u kojem će to činiti, pod znatno boljim pretpostavkama, politolozi” (42). Izučeni politolozi mogli bi pozdraviti tu objavu, ali neobično je to

³ Iz Programa SKJ (1958). Navedeno prema: Prpić (2002: 44).

⁴ Kad je posrijedi historiografija filozofije, vidi Rorty (1984: 49-75).

što bi i u novom dobu promicali političke znanosti, koje su na FPZ-u uspostavljene osporavanjem politologije kao znanosti, što je Prpić zapravo i pokazao u svojoj studiji.

Nakon što smo studiju smjestili na raskrižje disciplinarne i intelektualne povijesti, treba reći kako je Prpiću posebno stalo da nastanak FPZ-a smjesti u društvene i političke prilike Hrvatske/Jugoslavije, ali i u odnose među socijalističkim zemljama polovinom prošlog stoljeća. On smatra da je važno objasniti činjenice koje su utjecale na to da je od svih bivših komunističkih država ponajprije u Hrvatskoj 1962, tada dijelu SFRJ, osnovan Fakultet političkih znanosti. Poziva se na povijesnu činjenicu⁵ da je Izvršni komitet Saveza komunista Hrvatske⁶ negdje u studenome 1961. utemeljio Fakultet političkih znanosti. Ta se može shvatiti na osnovi činjenice da su “komunističke partije u takvim tipovima poredaka, govoreći rječnikom klasične političke teorije, istodobno suvereni i vlasnik uvjeta proizvodnje života” (Prpić, 2002: 14). Prpić primjećuje da je već prvi dekan FPZ-a Leon Geršković bio rezerviran prema tom tumačenju. Naime ono, premda teorijski legitimno, ipak ne može biti cjelovit odgovor na pitanje zašto nosioci diktature stvara-

ju akademsku ustanovu koja će, za razliku od dotadašnje partijske političke škole, razmjerno slobodno podučavati i istraživati politiku. Gerškovićevu tezu da odgovor treba tražiti “u razlici između jugoslavenske verzije ‘diktature proletarijata’ i izvornog modela” Prpić prihvaća i nastoji je dalje razviti (14).

Time on pribjegava svojevrsnom bazičnom makrostrukturalizmu. Taj način objašnjenja obično računa na strukturne faktore, odnosno pita se o posljedicama promjena u ekonomiji i političkom poretku (v. McAnulla, 2005: 265-285). Slijedom te logike Prpić prvo detaljno izvodi izvorni model diktature proletarijata. Zaključuje da je to bio totalitarni poredak u kojem “uspostavom monopola vlasti i ukinućem prava privatnog vlasništva... ukida se razlikovanje države i društva...” (15). U tom tipu poretka država više nije suverena jer postaje “samo sredstvo u rukama istinskog suverena, koji nema status javno-pravne osobe, nego metafizičko-političkog subjekta” (Đinđić, 1988: 171). Komunistička partija kao taj subjekt prethodno je ovladala pojmom socijalizma i time je legitimacijski ovlaštena ostvariti njemu pripadajući poredak. Kako ta nova zajednica ne može biti predmetom tumačenja neovlaštenih subjekata, tako ne može biti ni predmetom istraživanja društvenih znanosti, napose politologije, pa stoga nije bilo uputno poticati njihov razvoj.

Preokret u Jugoslaviji započinje 1948. sukobom s tzv. Informbiroom. Posljedično je, prema Prpiću, već 1950. institucionalizirano radničko, uskoro društveno samoupravljanje. Jugoslavenski su komunisti počeli težiti zajednici rada koja se trebala ustanoviti kroz pravo radnika da upravljaju poduzećima bez posredovanja države, pa i partije. Stoga se išlo na uspostavu tzv. društvenog vlasništva, što

⁵ Ovdje su prisutne određene dvojbe jer Prpić priznaje da “unatoč – vjerojatno nedovoljno upornom – nastojanju da pregledom arhivske građe u Hrvatskom državnom arhivu rekonstruira nastajanje ideje o Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu i način odlučivanja, nije pronašao zapisnik sjednice Izvršnog komiteta na kojoj je donesena odluka o osnutku” (44).

⁶ Prpić ne navodi puni naziv ovog političkog tijela. Posrijedi je Izvršni komitet Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske (IK CK SKH). Vidi o tome u: Bilandžić (1999).

je “uvelike odredilo promjene u karakteru vladavinskog sustava” (19). Pravo zaposlenih na upravljanje poduzećima Prpić drži “određenim oblikom privatizacije vlasništva”. Doduše, Savez komunista zadržao je utjecaj u pitanjima ustrojstva poduzeća i načela raspodjele njihove ukupne dobiti. Međutim najvažnija je vjerojatno bila činjenica da se integracija zajednice rada obavlja tržištem, “koje logikom svog funkcioniranja ustanovljuje konkurenciju, ali i na nov način integrira proizvođače koji ustanovljuju veze posredstvom tržišta a ne države”.

Prpiću je to dovoljno da kaže kako je “sociologijski gledano, reforma značila začetke ustanovljavanja autonomije društva kao posebne sfere unutar cjeline poretka”. Priznaje da je ipak riječ o ograničenom djelovanju tržišta, ali je ključno to da su “interesi svih zaposlenih u jednom poduzeću – komunista i nekomunista – suprotstavljeni interesima zaposlenih u drugom poduzeću”. Tako je uspostavljeno stanje u kojem, uslijed “pluralizma interesa sukob postaje ‘normalno’ stanje društva, te nastaje potreba za njihovim artikuliranjem i propitivanjem odnosa posebnih interesa i interesa zajednice” (20). Prpić smatra da je sve to vodilo k ustanovljenju politike kao zasebne sfere unutar poretka i “političkoga djelovanja kao osobite vrste čovjekova djelovanja”. Posljedice su bile da “organi SKJ razvojem sistema društvenog samoupravljanja postupno gube moć da jedini odlučuju o poslovima relevantnim za zajednicu” (21). Ideologijske su posljedice možda bile i važnije. Naime odbacivanje staljinističke interpretacije marksizma vodilo je u relativizaciju marksizma, jer je nastupio pluralizam marksizama koji je otvorio put “slobodi i autonomiji društvenih znanosti u nastajanju” (21).

Nakon strukturalističkog izvođenja puta k slobodi i autonomiji društvenih znanosti moguće je vidjeti što je to značilo za FPZ, posebice kad su u pitanju spomenuti javni stereotipi. Kad je posrijedi stereotip o “FPZ-u kao partijskoj školi drugačijeg imena”, Prpić insistira na tome da razlika između FPZ-a i partijske škole nije bila samo formalna. Isprva potporu pronalazi u činjenici da su “na Fakultetu od osnutka djelovali ugledni profesori koji nisu bili članovi SK...” (43). Međutim to mu se ne čini dovoljnim da bi zaključio da “političke znanosti u Hrvatskoj i nastava na FPZ-u nisu bile ideologizirane” (44). Naime lako se može pokazati da izbor teorijskih pristupa u tekstovima profesora FPZ-a “nipošto nije bio određen autorovim članstvom u SK” (44).

Važnije uporište za rušenje tog stereotipa pronalazi u pravnom statusu Fakulteta, koji je, po njegovu mišljenju, došao do izražaja u slučaju ponovne (nezakonite) kandidature Leona Gerškovića za dekana 1964. godine. Gerškoviću su se tada suprotstavili suradnici i nastavnici Fakulteta koji su smatrali da je “uvažavanje zakonskih propisa o Sveučilištu bitna pretpostavka da novoosnovana ustanova doista postane fakultet” (44). Zanimljivo da Prpiću taj slučaj nije uporište da bi “pokazao da su tada u SR Hrvatskoj i na FPZ-u od osnutka bile ustanovljene sloboda, vladavina prava i demokracija”, nego samo da bi pokazao kako je “novoosnovana sveučilišna ustanova od samog početka djelovala na jednak način kao i drugi fakulteti na Sveučilištu” (44). Time zapravo znatno relativizira svoju tezu da su reforme jugoslavenski komunistički poredak ipak “učinile specifičnim tipom ‘diktature proletarijata’, jer su u njemu ustanovljena stanovita liberalna načela i osobit

tip demokracije” (23). Štoviše, time se zbio i svojevrsan metodologijski obrat! Prpić naime napušta makrostrukturalizam kao objašnjenje i okreće se Sveučilištu kao hijerarhijski nižoj strukturi čija pravila određuju ponašanje nastavnika i suradnika FPZ-a, a time i ishode (političkih) sporova. Na taj su način, prema Prpiću, “politička sučeljavanja, kojima je obilovalo jugoslavensko društvo sve do sloma ‘samoupravnog socijalizma’ na FPZ-u završavala ishodom koji je ‘ponekad bio manje bolan’ (44).

Primjer jednog takvog ishoda pronalazi u situaciji na Fakultetu neposredno nakon političkih previranja 1971. (hrvatsko proljeće). Tada su neki nastavnici “trebali biti isključeni s Fakulteta, ali Znanstveno-nastavno vijeće, unatoč pritiscima, nikad nije donijelo takvu odluku” (44). Međutim na kraju je “Smailagić isključen iz nastave i postavljen za savjetnika u knjižnici Fakulteta, a Baletić bio prisiljen povući se u tišinu na Ekonomskom institutu” (44).⁷ Iz njegova teksta nije do kraja jasno zašto se to dogodilo ako je Fakultet imao “pravni status”. Doduše, možda se ideja o “pravnom statusu fakulteta” može svesti na činjenicu da formalno “nitko nije bio isključen s fakulteta” (44). Sve upućuje na to da će budući istraživači povijesti Fakulteta morati temeljito iščitavati zapisnike ondašnjeg Znanstvenog-nastavnog vijeća i fakultetske Osnovne organizacije Saveza komunista. Nakon tog pothvata bit će moguća cjelovita ocjena Prpićeva osporavanja stereotipa o “FPZ-u kao partijskoj školi drugačijeg imena”.

Kad je posrijedi pozitivni stereotip, ili profesori i studenti vs. poredak, Prpić je puno oprezniji od autora *Komen-*

⁷ Nije jasno koje ih je tijelo Fakulteta isključilo, odnosno premjestilo.

tara. Naime u njegovoj studiji nigdje se ne slavi “liberalna akademska atmosfera koja vlada na Fakultetu političkih znanosti” (Komentar..., 1990: 139). Po njemu je, unatoč svim reformama, jugoslavenski komunistički poredak ostao komunistička diktatura, “što je bila trajna granica razvoja cijelog društva, pa i djelovanju Fakulteta i razvoju političkih znanosti” (23). Za sve društvene znanosti, pa tako i za “političke znanosti” u Hrvatskoj, granice su bile “politički dominantno shvaćanje marksizma i njegova funkcija u sistemu”. Kako je marksizam zapravo i teorija emancipacije, onda su, po Prpiću, moguća dva postupka: može se “izvornim” Marxom “kritizirati postojeću zbiljnost i politički dominantnu interpretaciju marksizma” i time širiti prostor slobode. Međutim ako i pokažemo “ispraznost vladajuće ideologije”, to zapravo “nema veze s utemeljenjem političkih znanosti” (34). Druga je mogućnost bila da se pokazuju granice primjene Marxove dijalektike, koja općenito potrebuje dopunu odgovarajućom teorijom države, u socijalističkim porecima. Međutim i tako dopunjena ne bi odgovarala potrebama istraživanja diktatura proletarijata.

Ključ Prpićeve ortodoksije u tumačenju “druge legende” nalazi se u činjenici da je, čini se, prihvatio teoriju nehotičnih posljedica. Ona se može prikazati rečenicom Adama Fergusona: “Povijest je rezultat ljudskog djelovanja, a ne ljudskog plana” (v. Elster, 2000: 117). To Prpić neizravno zastupa u svojim razmjerno sugestivno formuliranim pitanjima: “U kojoj su mjeri takva propitivanja Marxove teorije pridonosila pražnjenju politički vladajuće ideologije? Koliko su – upućujući na to da je ustanovljavanje društvenog poretka u kojem je zajednica raščlanjena ponajprije na društvo i dr-

žavu a potom i druge oposebljene sfere, pretpostavka konstituiranja političkih znanosti kao posebnih društvenih znanosti – bile kritičke prema ustanovljenom poretku?” (34). Dakle marksizam nije bio osporavan neteorijski, pukim zagovaranjem drugog teorijskog i političkog modela (odnosno promicanjem “liberalne akademske atmosfere”), nego je, prema Prpiću, teorijski legitimnim putem bio zapravo (nehotično) iscrpljivan. I to je u, krajnjoj liniji, “legitimiralo biranje drugog teorijsko-metodološkog pristupa” (35).⁸ Sagleda li se to iz perspektive današnjeg političkog poretka (što Prpić čini) i sukladno teoriji nehotičnih posljedica, marksisti FPZ-a su dakle išli na ruku višoj svjetskohistorijskoj svrsi koje nisu bili previše svjesni (v. Hirschman, 1991).

Pored nastojanja na tom svojevrsnom (metodičkom) iscrpljivanju marksizma Prpić poseže za onim što se može nazvati meliorističkim učenjem o FPZ-u. Naime Fakultet (i političke znanosti s njim) širio se i razvijao “usprkos svemu” (37). Stvarao je stručnjake na osnovi nastavnog plana “koji je načinjen na temelju uravnotežene kombinacije metodoloških disciplina, te posebnih znanja iz drugih društvenih znanosti kao i posebnih politoloških znanja”

⁸ Prpić je najbliže tomu u svom tekstu “Marksizam i znanost o politici”. On tu zapravo tvrdi da se pomaci mogu ostvariti tako što će se “metodički uvažiti Marxovo poimanje teorije kao dijalektičko-spekulativne znanosti” (Prpić, 1979: 844). Na toj osnovi zaključuje da “nismo suočeni s problemom ‘marksističkog utemeljenja’ znanosti o politici kao zasebne znanosti nego s konstituiranjem dijalektičko kritičke teorije politike” (845). Nije, doduše, siguran da sve to može dati neki poseban rezultat, jer je marksizam u krizi metode. Detaljnije vidi Kursar, 2007.

(38). Fakultet je širio svoju djelatnost osnivanjem novih studija i u “velikoj je mjeri zadovoljavao obrazovne potrebe zbog kojih je osnovan”. Sve to Prpića je navelo na zaključak da su usprkos nepovoljnim okolnostima “političke znanosti postale akademski uvažene discipline, politolozi priznato zanimanje, a Fakultet punopravan i ravnopravni član Sveučilišta” (41). Iako je izvorište meliorizma dijelom i prigoda za koju je studija napisana (četrdeseta godišnjica FPZ-a), revizionizam, koji je pokrenula knjiga *Izlazak iz množine?*, neće prema tom učenju imati previše sentimentata. Kao, uostalom, ni prema kojem važnom segmentu ortodoksije, odnosno (starog) konsenzusa.

Revizionizam u politologiji 90-ih godina

Politologijski revizionizam započeo je ranih devedesetih godina prošlog stoljeća, u vremenu političkih lomova, kad se rađala nova država s novim političkim i društvenim poretkom. Revizionistički su počeci bili izrazito skromni i javili su se više kao razmišljanja koja su političku znanost vidjela kao ravnopravnu disciplinu u korpusu društvenih znanosti. Zanimljivo je da su ta razmišljanja došla do izražaja samo u recenziji *Leksikona temeljnih pojmova politike* (1990), koju je potpisao Zdravko Petak, u to vrijeme znanstveni asistent, a danas profesor FPZ-a. *Leksikon temeljnih pojmova politike* izdanje je koje su priredili ugledni profesori, Ivan Prpić s Fakulteta političkih znanosti i Žarko Puhovski s Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Treći urednik knjige bila je Maja Uzelac. Treba reći da se *Leksikon* očekivao s velikim nestrpljenjem jer je vladala apsolutna nestašica stručne literature koja bi bila od pomoći u uvjetima nagle promjene političkog

i društvenog poretka. Možda će nekome danas izgledati neozbiljno tražiti revizionističke elemente u napisima koji su objavljeni u formi recenzije. Međutim početkom devedesetih koncepcija “političkih znanosti” i njezini protagonisti još su uvijek uživali hegemonijsku poziciju i pojava bilo čega što je osporavalo konsenzus postignut nakon *Savjetovanja o nastavnom planu iz 1965. godine* bilo je veliko iznenađenje.

Recenzirajući *Leksikon*, Petak je pokazao da je struktura te knjige “zasnovana na povezivanju kategorija u cjeline na način kako u demokratskoj zajednici politički život doživljava zainteresirani državljanin” (Petak, 1991: 226). Ta je struktura vjerojatno odgovarala tadašnjim političkim prilikama i bila je posljedica činjenice da *Leksikon* njegovi urednici nisu izvorno “zamišljali kao pojmovnik jedne (političke) znanosti već kao priručnik koji će čitatelju pokazati cjelinu fenomena politike” (226). Petaku se takav pristup ne čini “osobito produktivnim”, jer se njime naglašava “cjelina spomenutog fenomena nauštrb stvaranja pojmovnika jedne znanosti, ili sasvim izravno politologije”. On naglašava da “upravo politička znanost zahvaća cjelinu fenomena politike... (pa se stoga)... umjesto da se izbjegava pisanje pojmovnika političke znanosti, treba okrenuti upravo takvoj nakani” (227). Ta vrsta zagovaranja političke znanosti nije bila zabilježena još od Smalagićeva zahtjeva da politologija bude okosnica Fakulteta, a druge društvene i humanističke znanosti, isključivo “ambijentirajuće”. Međutim zahvaljujući što (ratnim) okolnostima što tvrdokornom “konsenzusu” oko “političkih znanosti”, poruke te recenzije brzo su se izgubile i trebalo je barem deset godina da se vrate u politološki javnost.

Sljedeći pokušaj revizionizma bilo je objavljivanje knjige *Hrvatska politološka tradicija* (1995), koju su priredili izučeni politolozi Tihomir Cipek, Anđelko Milardović i Marinko Šišak. Ti su autori zamislili projekt kao “prvi pokušaj ukazivanja na neke od zanemarenih, manje poznatih autora koji su stvarali povijest hrvatske političke misli” (Cipek, Milardović, Šišak, 1995: 17). *Hrvatska politološka tradicija* ima jasnu prosvjednu crtu, jer njezini autori ukazuju da je “povijest hrvatske politologije ili političke znanosti ostala do danas neistražena i najvećim dijelom nepoznata, ne samo široj stručnoj nego i najužoj znanstvenoj javnosti” (13). Kako “ta povijest ne počinje od jučer, nego je stara gotovo pet stoljeća”, napravili su izbor politologijskih tekstova hrvatskih autora, koji, kao primjerice Gučetić, “sežu nekoliko stoljeća unatrag” do Frana Milobara, koji najplodnije djeluje između dva rata. Studija je skrenula pozornost i na institucionalnu tradiciju hrvatske političke znanosti. Posrijedi je “političko-kameralni studij” koji je Marija Terezija osnovala 1769. u Varaždinu. Pored informacija o institucionalizaciji hrvatske političke znanosti studija je donijela neke bazične informacije o razvoju studija političke znanosti u svijetu, koje su u to vrijeme bile rijetkost, posebice na hrvatskom jeziku.

U osnovi, *Hrvatska politološka tradicija* nastaje u posebnom ozračju Hrvatske devedesetih godina prošlog stoljeća. To je osamostaljenje države i rat za njezinu cjelovitost, činjenice koje vode Cipeka, Milardovića i Šiška da razloge zanemarivanja tradicije u hrvatskoj političkoj znanosti nalaze “u sustavnom zatiranju u posljednjih stotinjak godina, svega onog što bi učvršćivalo hrvatsku političku i nacionalnu svijest te državotvornu ideju” (16). Pišući tu “skicu” za jed-

nu povijest hrvatske politologije, logično se opredjeljuju za rašireni prezentistički postupak, tj. maniru istraživanja povijesti političke znanosti na osnovi potreba sadašnjosti, tj. vremena u kojem autori tih povijesti žive (v. Adcock i Bevir, 2005; Stockings, 1981; Dryzek i Leonard, 1988). Cipek, Milardović i Šišak zapravo pokušavaju dvije stvari. Žele afirmirati disciplinu tako što bi je oslobodili isključive povezanosti s Fakultetom političkih znanosti u Zagrebu, posljedično sa socijalističkom Jugoslavijom. Nadalje, biraju autore koji su “bili većinom i sveučilišni profesori” (18), doduše, uglavnom na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Time pokazuju da tradicija hrvatske politologije počiva na “institucionalnom” proučavanju” (18), odnosno da je većina njezinih protagonista djelovala u okviru regularnih sveučilišnih studija. Uz to im je izrazito stalo da pokažu kako se politologija shvaćala kao znanost o državi, čime su se postigla dva cilja: “upoznavanje čitatelja s temeljnim predmetom istraživanja politologije na njenim počecima i pružanje uvida u shvaćanje ideje države u Hrvata”.

Tih nekoliko pokušaja revizionizma devedesetih godina prošlog stoljeća u širem se smislu nastoji nositi s “javnim stereotipom” o “FPZ-u kao partijskoj školi drugačijeg imena”, ili s “prvom legendom”. Različiti su načini na koje su politolozi to činili. Jedni (Petak) u marginalnim kritikama ortodoksno koncipiranih publikacija zahtijevaju pojmovnik političke znanost “nauštrb” prikaza cjeline fenomena politike, čime zapravo zazivaju rušenje konsenzusa o političkim znanostima. Drugi (Cipek, Milardović i Šišak), konceptijski i po formi ambiciozniji, traže izlaz u jednom nacionalno-tradicijskom, ili državotvornom revizionizmu, koji je pokušao nanovo

legitimirati hrvatsku političku znanost u prilikama (prva polovina devedesetih) koje joj, uzme li se u obzir njezina popudbina, nisu previše išle na ruku. Sljedeće će desetljeće jasno pokazati da su ti pokušaji revizionizma bili izrazito specifični i prilično izolirani od središnjeg tijeka hrvatske politologijske zajednice.

Izlazak iz (starog) konsenzusa

Pojava knjige *Izlazak iz množine?: stanje hrvatske političke znanosti* (2007) izazvala je pomiješane osjećaje među politolozima, ali i onima koji pripadaju drugim disciplinama.⁹ Knjiga, u tom

⁹ Vidi recenzije Kulenović (2007) i Ivanišević (2008). Premda su obje pisane iz perspektive (starog) konsenzusa, u načelu su pozdravile objavljivanje *Izlaska iz množine?*. Ipak, Stjepan Ivanišević, umirovljeni profesor Pravnog fakulteta u Zagrebu, upozorava da bi doslovni “suvereni singular” mogao “odvesti u izolaciju i monopolizaciju politoloških istraživanja, pa i diletantizam političkog studija” (Ivanišević, 2008: 486). Enes Kulenović, politolog mlađe generacije, u iscrpnom kritičkom prikazu tvrdi da knjiga ima niz slabosti. Posebno mu se čini spornim “ponešto pojednostavljeni i iskrivljeni prikaz” teorijske produkcije iz komunističkog razdoblja, koja se u knjizi “olako” naziva marksističkom ortodoksijom (Kulenović, 2007: 210). Smatra da se pozornost trebala obratiti na “važne studije o Danteu, Johnu Deweyu ili Carlu Schmittu...”, koje su isto nastale u navedenom razdoblju. Naglašava da su isto tako ispušteni utjecaji fenomenologije, hermeneutike, Heideggera ili Frankfurtske škole. Treba reći da su ključni Kulenovićevi primjeri nes(p)retno izabrani. On želi reći da je Fakultet bio intelektualno pluralna sredina. Neovisno o tome što tek treba propitati teorijsko-metodologijska polazišta Babića i Smailagića, autora “važnih studija” (Smailagić *Političke vizije Dante Alighierija*, a Babić *Političke teorije instrumentalizma*), činjenica je da su oni uklonjeni iz

smislu, i dalje živi. Posrijedi je zbornik radova koji je nastao iz gotovo jednogodišnje rasprave o stanju političke znanosti općenito, napose u Hrvatskoj. Posebno je bilo zbunjujuće, čak šokantno, to što on teži revizionizmu općeg tipa, onom koji sustavno ulazi u velik broj pora i “postrojenja” jedne znanstvene zajednice. Ta je činjenica posebno iznenadila politologijsku publiku u Hrvatskoj, ali time smo se, ustvari, samo priklonili globalnom trendu u ovom “žanru” (v. Dryzek i Leonard, 1988; Adcock i Bevir, 2005). Zapravo se *Izlazak iz množine?* može gledati kao hrvatski doprinos globalnom usponu historiografije političke znanosti, koja u posljednjih dvadesetak godina postaje sve važnijom poddisciplinom političke znanosti.

Za razliku od devedesetih godina, kad se revizionizam mogao zamijetiti u radovima nekih mladih i tada još neafirmiranih istraživača, *Izlazak iz množine?* napisali su dobro pozicionirani politolozi, većinom sa statusom profesora. Na ruku su im išle neke činjenice. Prije svega, tijekom devedesetih godina ipak je postupno slabjela hegemonija političkih znanosti, dok su, s druge strane, pristaše

intelektualnog života Fakulteta nakon 1971. godine. Ispada da je Fakultetom u sljedećih dvadesetak godina (a realno i prije) uistinu dominirala “marksistička ortodoksija”, upravo kako se tvrdi u *Izlasku iz množine?*, a što nehotice potvrđuje i Kulenović (v. Kasapović, 2007: 44-59; Kursar, 2007: 110-111). Kad je posrijedi istraživanje politologijsko-pravnog učenja Carla Schmitta, istina je da mu je *Politička misao* krajem osamdesetih posvetila vrijedan tematski broj (1/1989). Međutim nisam siguran da se treba razmetati teorijsko-metodologijskim pluralizmom na FPZ-u u godini koja se drži godinom liberalno-demokratskih revolucija u ondašnjoj komunističkoj Istočnoj Europi.

“jednine” uspjeli stvoriti razmjerno široku skupinu politologa različitih generacija. Tako se više nije radilo o “džepovima otpora” ili usamljenim pojedincima, nego često o onima koji u bitnome odlučuju o poslovima FPZ-a. Drugo, tzv. Bolonjska revolucija dovela je do institucionalnog obrata jer je preko tzv. *core subjects* koncepcijski i institucionalno ojačala političku znanost kao disciplinu (tzv. jedninu), što je ozbiljno uzdrimalo (stari) konsenzus iz 1965. godine.

Ključno mjesto u intelektualnom obratu pripalo je uvodnoj studiji knjige *Izlazak iz množine?*, koju je potpisala njezina urednica Mirjana Kasapović. Iako su joj “dvije legende” prilično banalne, one se pokazuju sredstvom odvlačenja pozornosti od svojevrsnog prisvajanja. Pod naslovom *Izlazak iz množine?: kraj unutarnje institucionalne kolonizacije hrvatske političke znanosti* Kasapović nastoji objasniti zašto je vladao muk o onome što je bilo, što jest i što će biti u hrvatskoj političkoj znanosti. Taj muk, premda obavijen spomenutim legendama, prilično je neshvatljiv, poglavito stoga što je disciplina svjedočila teškom političkom i društvenom rasapu, onom Jugoslavije i komunističkoga poretka, ali i uspostavi Hrvatske kao neovisne države. Kasapović razloge tomu pronalazi u posebnoj vrsti kolonizacije koju je desetljećima provodio specifičan sastav nastavnickoga kadra FPZ-a. Oni su pristigli iz političkih znanosti (filozofi, pravnici, sociolozi, povjesničari...), pa se nije dogodilo prisvajanje samo FPZ-a, nego, posljedično, i njegova predmeta bavljenja, politike. Takvo se stanje dobrim dijelom nastavilo i nakon što je FPZ izučio brojne kvalitetne politologe. Oni su razmjerno rijetko novačeni jer je “politička znanost implicitno smatrana nedoraslom da obradi svoj pred-

met... pa je neprestance držana u stanju svojevrsne akademske nepunoljetnosti” (Kasapović, 2007: 74, 75). Time je uspostavljena hegemonija političkih znanosti (odnosno “množine”), koja je ostala nepupitna gotovo četrdeset godina. Politička znanost, odnosno “jednina” nevoljno je desetljećima životarila na FPZ-u, a tek su se rijetki ozbiljno zapitali što bi ona, pored “ekspanatornih disciplina”,¹⁰ trebala raditi.

Vidljivo je da Kasapović radikalno raskida sa (starim) konsenzusom koji je bio uspostavljen još šezdesetih godina prošlog stoljeća. Kako je do njega došlo i što je, prema njoj, značio? Naime na već spominjanom *Savjetovanju o nastavnom planu* iz 1965. dvije su se struje pojavile u raspravi. Prva je vidjela Fakultet kao “mali fakultet društvenih znanosti – ili kako se popularno govorilo, kao ‘visokoškolska gimnazija’ koji bi sintetizirao poučavanje i proučavanje nekoliko disciplina društvenih i humanističkih znanosti: filozofije, prava, sociologije, ekonomije, povijesti, psihologije...” (48). Neki njezini pristaše sustavno su osporavali, zapravo odbacivali, mogućnost postojanja političke znanosti kao zasebne discipline.¹¹ Da bi naglasila važnost te pozicije, za koju su svi smatrali da je pobijedila, Kasapović je detaljno prikazala i njezine kasnije, višedesetljetne varijaci-

je, koje su se očitovale u različitim nastavnim planovima FPZ-a.

Drugi su nastojali na Fakultetu uspostaviti studij političk(ih)e znanosti. Među onima koji su to promovirali najupućeniji je svakako bio već spominjani Nerkez Smailagić, koji je ostale društvene i humanističke znanosti sveo na pomoćne, odnosno “ambijentirajuće”. Sama politička znanost trebala bi se, po njegovu mišljenju, usredotočiti na “političku strukturu savremenog društva”. Kasapović smatra da je njegovo shvaćanje političke znanosti “bilo apsolutno superiorno svim definicijama politologije što su ih godinama, pa i desetljećima kasnije, javno zastupali drugi nastavnici Fakulteta” (52). Međutim ni to je ne zadovoljava jer su “obje koncepcije, neovisno o međusobnim razlikama, zapravo vodile političku znanost u svojevrsnu ‘unutar-nju shizofreniju’”. Prvi su naime osporavali političku znanost, ali su zapravo i dalje na FPZ-u htjeli ostvarivati većinu “osobnih profesionalnih i skupnih strukovnih interesa”. Drugi, koji su doduše pristali uz političku znanost, nisu mogli prevladati ideološku crtu ondašnjih hrvatskih, odnosno jugoslavenskih prilika, pa su je vidjeli kao protugrađansku politologiju, a zapravo “antipolitologiju”. Tako politička znanost za jedne ne postoji niti je oni trebaju, a drugi je trebaju, ali će ona uskoro, sukladno povijesnom razvoju, ionako odumrijeti.

Kad je posrijedi metodologija, studija Mirjane Kasapović posjeduje razvijene modelske elemente opće prezentističke metodologije, koja je najrašireniji postupak u istraživanju povijesti discipline. Temelje “prezentizma” postavio je Herbert Butterfield u knjizi *The Whig Interpretation of History* (Stocking, 1965: 211-218). Idealtipski prezentizam označava prosuđivanje stvari izvan kontek-

¹⁰ Ogladni je primjer Oakeshott, koji tako argumentira iz perspektive onog što mi zovemo političke znanosti. On kaže da nema zasebnog političkog objašnjenja. Političko se djelovanje može objasniti jedino “primjenom jednog ili više priznatih načina objašnjenja”. Discipline koje posjeduju priznati jezik objašnjenja jesu filozofija i povijest (Oakeshott 1991: 212).

¹¹ Prikaz te pozicije vidi i u: Knežević i Ravlić, 2002: 21; Kursar, 2003: 129-131.

sta, odnosno organiziranje povijesnog istraživanja “sustavom izravnih poveznica sa sadašnjosti” (212). Jedan je od elemenata tog postupka traženje fenomena u prošlosti koji “naizgled odgovara onom koji... je važan u sadašnjosti”. Zatim se primjenjuje “postupak premošćivanja”, “ispunjen normativnom privrženošću fenomenu čiji se korijeni traže”, koji ustanovljuje “pravocrtno kretanje koje se smatra ‘napretkom’”, a one koji mu pogoduju naprednjacima. Povijest discipline time postaje “područje dramatične borbe između djece svjetla i djece mraka”.

Što je Mirjani Kasapović omogućila ta metodologija?¹² Može se reći da je

¹² Dryzek i Leonard (1988) detaljnije su pisali o logici prezentističkog postupka. Oni smatraju da prezentistički orijentirani istraživači “pišu povijest discipline kao da je ona teleolojska i doseže vrhunac u nekom ispravnom tekućem razumijevanju, ili, što je još češće, u nekoj skoroj svijetloj budućnosti u kojoj će se razriješiti poteškoće iz prošlosti” (1988: 1254). Meni je prihvatljiva njihova opća pozicija, koja polazi od pretpostavke da su “sadašnji problemi i sami povijesno kontingentni i društveno konstruirani” i da “prijašnji istraživači nisu ni mogli konceptualizirati naše probleme zato što su se morali baviti svojim vlastitim” (1255). Nadaje se dakle da je “suvereno” razumijevanje sadašnjosti i samo pod hipotekom historijske kontingencije. S tim u vezi treba postaviti i pitanje je li pristup marksističke skupine s Fakulteta političkih znanosti bio “retrospektivno gledajući, ... promašen”, kako tvrdi Kasapović (2007)? Odgovor je pozitivan ako smo nadahnuti “idealom oslobađanja discipline od tužnog tereta prošlih grešaka i iluzija” (Dryzek i Leonard, 1988: 1254; Collini, 1988), što svakako nije bez smisla za svaku akademsku disciplinu, napose za političku znanost. Međutim smatram da se taj problem treba rješavati iz određene historicističke perspektive.

kod nje posrijedi prezentistički postupak s priličnom “zadržkom” jer je “postupak premošćivanja” (odnosno povezivanje s “djecom svjetla”) jedva održiv.¹³ Naime Kasapović pronalazi da je samo Nerkez Smailagić bio “svjetlo u mraku”, međutim poteškoća je u tome što je i on posrnuo pod teretom ideje da marksistička politologija bude “kritika svojih vlastitih pretpostavki, svoga predmeta, svoje suštine” (navedeno prema Kasapović, 2007: 52). Takvo je razumijevanje posljedica njezina temeljnog (prezentističkog) uvjerenja u nadmoć liberalno-demokratske ideologije i njoj pripadajuće (uglavnom) bihevioralne političke znanosti, koja je umnogome omogućila neslućen razvoj “zapadne političke znanosti” nakon Drugog svjetskog rata. A kako takav poredak nije postojao u Hrvatskoj, odnosno u Jugoslaviji, pogubne se posljedice za političku znanost nisu mogle izbjeći. Međutim i ondje gdje se “građanska” politička znanost mogla razvijati neovisno o ideologiji komunističkog poretka, kao, primjerice, u području međunarodne i komparativne politike, te su poddiscipline “implicitno izbačene ili makar krajnje obezvrijeđene” (59). Umjesto da se razvije ono što se dakle “uvijek moglo znanstveno proučavati, politička se znanost “reducirala na ‘filozofiju marksizma’ i teoriju samoupravljanja”.

Kasapović se u tom smislu posebno pozabavila daljnjim razvojem “antipo-

U tom smislu trebalo bi razmisliti o mogućnostima Pocockova shvaćanja paradigme i Koselleckove semantike povijesnog vremena (v. Kursar, 2007).

¹³ U “djecu svjetla” svakako je trebalo uključiti i Ivana Babića, logikom njegove definicije političke znanosti (Babić, 1969; 1971). O tome vidi Kursar (2007: 111).

litologije”, pokazujući da je ona zadobila široku potporu na FPZ-u, počevši od onih koji su političku znanost vidjeli kao teoriju revolucije do onih koji su joj pripisivali status “znanosti o općenitosti”. I jedni i drugi su se, po njezinu sudu, “ovili nimbusom magle” (55). Ipak, najviše je pozornosti pridala varijanti “antipolitologije” koja je politologa shvaćala kao “stručnjaka za općenitost”. Tu je varijantu početno razvio Ivan Prpić, a “najdosljednije slijedio Dragutin Lalović” (55). Njihov pokušaj da se politologe kao “humanističke intelektualce koji kritički promišljaju cjelinu zajednice” smjesti u novu samoupravnu zajednicu ocijenila je “razornim za razvoj politologije kao discipline i struke” (57). To je shvaćanje bilo razorno stoga što je “neshvatljivo parohijalno jer je političkoj znanosti namjenjivalo isključivo ‘lokalni’ predmet istraživanja i ‘lokalnu perspektivu’: ‘epohalno novu stvarnost’ u Jugoslaviji, pa time i u Hrvatskoj...”.

Za razliku od Prpićeve studije, koja polazi od meliorističkog shvaćanja FPZ-a, slika koju daje Kasapović mnogo je sumornija. Fakultet je naime ostao “jedina akademska institucija za studij političke znanosti u Hrvatskoj” (75). To nikako nije dobro jer je takav monopol zakočio razvoj discipline i struke, što je bila pretpostavka “razvojne parohijalizacije”. Taj je fenomen uzrok “unutardisciplinarnih i unutarinstitucijskih ‘devijacija’ upravo zato što nema meritorne izvanjske konkurencije i kontrole istovrsnih institucija i stručnjaka” (76). Pored toga prevladavajuća je “interdisciplinarna” struktura studija politologije, koja je slabo računala na razvijenu političku znanost, “ostavila popriličnu pustoš kako na znanstvenom, tako i na strukovnom području”. To se vidi iz podatka da tijekom 45 godina nije nastao nijedan

politološki udžbenik, premda su ih nastavnici koji su na FPZ-u predavali sociologiju, ekonomiju i psihologiju pisali za svoje discipline. Kao što nema “sveobuhvatnog udžbenika političke znanosti”, tako nedostaju udžbenici za pojedine politološke poddiscipline te strukovni leksikoni i enciklopedije itd.

Posljedice toga i te kako su vidljive zato što “dominantna interdisciplinarna i eklektička struktura političke znanosti u Hrvatskoj održala se sve do početka 21. stoljeća” (74), a živi i u najnovijim nastavnim planovima. To samo znači da je u neku ruku zadržana koncepcija političke znanosti kao skupa društvenih i humanističkih disciplina koje “svaka iz svojih perspektiva, sukonstituiraju akademski studij politike”. Nije dobro to što mnogi i danas “uprežu sve napore da tako i ostanu”. Te discipline imaju interesa u tako opisanom stanju, jer i dalje pretpostavljaju da politička znanost nije na visini zadatka. Zapravo se ta “unutarnja kolonizacija” političke znanosti u Hrvatskoj održava puno dulje nego bilo gdje drugdje, osim u državama bivše Jugoslavije, Srbiji i Bosni i Hercegovini. Kasapović smatra da je nije uklonio ni pravi povijesni lom – slom komunističkog režima i nastanak samostalne hrvatske države – “nego ju je samo načeo” (74). Jedna od rijetkih dobrih posljedica toga loma bila je ozbiljno utemeljenje hrvatske politike kao legitimne poddiscipline koja istražuje nacionalne demokratske političke institucije, procese i sadržaje. Po njezinu sudu, ostalo je još dosta toga što bi se trebalo učiniti da bi se do kraja stabilizirala politička znanost u Hrvatskoj.

Kasapović stoga pledira da se dovrši proces dokidanja dvojstva na FPZ-u. Kako je dakle činjenica da je Fakultet, usprkos tomu što politička znanost ipak

ulazi u singular, "nastavio živjeti pluralno", za Kasapović nema dvojbe. Dvojstvo treba nestati! Ona to neuvijeno i kaže: "došlo je vrijeme da se uspostavi i nominalno jedinstvo discipline i njezine akademske institucije... te da se sadašnji Fakultet političkih znanosti preimenuje u Fakultet za političku znanost" (75). U slučaju da se to i dogodi, potpuno bi, zapravo, nestao (stari) konsenzus iz 1965.

Zaključak

Spominjanje dviju legendi o FPZ-u na početku knjige *Izlazak iz množine?* vratilo je priču o revizionističkom prevratu u historiografiji hrvatske političke znanosti na kraj osamdesetih, odnosno na početak devedesetih godina prošlog stoljeća. Pokazalo se da tumačenja tih legendi imaju konstitutivno značenje ne samo za revizionizam nego i za ortodoksiju. Kad su posrijedi "revizionizmi", pokazalo se da se prvi javio još 1990. i tada su legende uvedene u raspravu. Kako je njegov inicijator (Zenko) bio potpuni *outsider*, njegove grubo intonirane poruke nisu imale odziva. Njegov je pokušaj međutim pripomogao da se konačno (rudimentarno) zapiše ortodoksno tumačenje naracija. Doduše, kasniji pokušaji legitimnih pripadnika politološke zajednice (Petak, Cipek, Milardović i Šišak) ostali su samo izolirani i speci-

fični slučajevi koji su se odbili od zida šutnje, sukladno statusnom deficitu njihovih inicijatora. Ti su pokušaji manje-više bili samo "džepovi otpora" ortodoksnom tumačenju tih legendi, odnosno naracija.

Konačna stabilizacija (pisane) ortodoksije čekala se više od jednog desetljeća i konačno je ostvarena objavljivanjem Prpićeve studije *Fakultet političkih znanosti i razvoj političkih znanosti u Hrvatskoj 1962.-2002.* (2002). Njome je dovršena kanonizacija koncepcije političkih znanosti (dakle množine) sa svim njezinim metodologijskim, strukovnim, pa i političkim kontroverzama. Ta ozbiljna studija uspjela je nakratko reanimirati (stari) konsenzus postignut na *Savjetovanju o nastavnom planu 1965.* Međutim dogodio se *Izlazak iz množine?*, knjiga koja je zapravo prvi organizirani pokušaj revizionizma koji ima prigodu da postane ortodoksija. Ta (nova) ortodoksija polazi od minimalnog epistemologijskog zahtjeva da je politika u osnovi neovisan, zaseban svijet, a ne puka derivacija društva, kao što su vjerovali osnivači FPZ-a i njihovi nastavljači. Neovisno o svim prijedorima *Izlazak iz množine?* je, stoga, potaknuo potragu za novim konsenzusom, koji bi trebao biti temelj hrvatske političke znanosti u desetljećima koja dolaze.

LITERATURA

- Adcock, R., Bevir, M. (2005) The History of Political Science. *Political Studies Review* 3: 1-16.
- Antoniou, G. (2007) The Lost Atlantis of Objectivity: The Revisionism Struggles between the Academic and Public Spheres. *History and Theory* 46 (4): 92-112.
- Babić, I. (1969) Izlaganje u "Diskusiji o Politološkom studiju". *Politička misao* 6 (1): 110-113.
- Babić, I. (1971) *Politička teorija instrumentalizma*. Zagreb: Biblioteka Politička misao.
- Bilandžić, D. (1999) *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing.
- Cipek, T., Milardović, A., Šišak, M. (1995) *Hrvatska politološka tradicija: prilozi za povijest hrvatske politologije*. Zagreb: Alinea, 7-29.
- Collini, S. (1988) "Discipline History" and "Intellectual History": Reflections on the Historiography of the Social Sciences in Britain and France. *Revue de sythèse* 4 (3-4): 387-399.
- Collini, S. (2001) "Disciplines, Canons and Publics: the history of 'history of political thought' in comparative perspective", u: Castiglione, D. i Hampsher-Monk, I. ur., *The History of Political Thought in National Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 280-302.
- Dryzek, J. S., Leonard, S. T. (1988) History and Discipline in Political Science. *American Political Science Review* 82 (4): 1245-1260.
- Đinđić, Z. (1988) *Jugoslavija kao nedovršena država*. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Elster, J. (2000) *Uvod u društvene znanosti*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Fitzpatrick, S. (2007) Revisionism in Soviet History. *History and Theory* 46 (4): 77-91.
- Gorman, J. (2007) The Commonplaces of 'Revision' and their Implications for Historiographical Understanding. *History and Theory* 46 (4): 20-44.
- Hirschman, Albert (1991) *Strasti i interesi*. Zagreb: Stvarnost.
- Hollis, M. (1994) *The Philosophy of Social Science: an Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ivanišević, S. (2008) Recenzija knjige "Izlazak iz množine? Stanje hrvatske političke znanosti". *Hrvatska javna uprava* 8 (2): 479-486.
- Kasapović, M. (2007) Izlazak iz množine?: kraj unutarnje institucionalne kolonizacije hrvatske političke znanosti, u: M. Kasapović, ur., *Izlazak iz množine: stanje hrvatske političke znanosti*. Zagreb: Biblioteka Politička misao, 7-95.
- Komentar redakcije uz "Problem političke etike u Maxa Webera" (1990) *Politička misao* 27 (3): 136-139.
- Knežević, R., Ravlić, S. (2002) Hrvatska politologija 1962.-2002.: preteče, razvojna razdoblja i rezultati, u: Knežević, R., Ravlić, S. ur., *Hrvatska politologija 1962.-2002.*, Zagreb: Biblioteka Politička misao, 11-48.
- Kulenović, E. (2007) Review of 'Leaving of Plural? The State of Croatian Political Science'. *Croatian Political Science Review* 44 (5): 203-211.
- Kursar, T. (2003) Politička znanost u Hrvatskoj iz perspektive povijesti disci-

- pline: povodom objavljivanja prvih studija discipline. *Politička misao* 40 (1): 122-135.
- Kursar, T. (2007) Revolucija i/ili politologija? Dvojba iz povijesti hrvatske politologije, u: M. Kasapović, ur., *Izlazak iz množine: stanje hrvatske političke znanosti*. Zagreb: Biblioteka Politička misao, 97-119.
- McAnulla, S. (2005) Struktura i djelovanje, u: Marsh D., Stoker, G. (ur.), *Teorije i metode političke znanosti*. Zagreb: Biblioteka Politička misao, 265-285.
- Oakeshott, M. (1991) *Rationalism in politics and other essays*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Petak, Z. (1991) Recenzija "Leksikona temeljnih pojmova politike". *Politička misao* 28 (2): 224-227.
- Prpić, I. (1979) Marksizam i znanost o politici. *Naše teme* 23 (4): 843-846.
- Prpić, I., Puhovski, Ž., Uzelac, M. (ur.) (1991) *Leksikon temeljnih pojmova politike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Prpić, I. (2002) Fakultet političkih znanosti u Zagrebu i razvoj političkih znanosti u Hrvatskoj 1962.-2002., u: Tatalović, S. (ur.) *Fakultet političkih znanosti 1962.-2002.*, Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 9-47.
- Rorty, R. (1984) The Historiography of Philosophy: four genres, u: Rorty, R., Schneewind, J. B., Skinner, Q., ur., *Philosophy in History*. Cambridge: Cambridge University Press, 49-75.
- Spiegel, M. G. (2007) Revising the Past/ Revising the Present: How Change Happens in Historiography. *History and Theory* 46 (4): 1-19.
- Stocking, G. W. (1965) On limits of 'Presentism and 'Historicism' in Historiography of the Behavioral Sciences. *Journal of the History of the Behavioral Sciences* 1 (3): 211-218.
- Weber, M. (1986) *Metodologija društvenih znanosti*. Zagreb: Globus.
- Zenko, F. (1990) Problem političke etike u Maxa Webera. *Politička misao* 27 (3): 128-135.

Revisionist Challenges to the Historiography of Political Science

SUMMARY The author argues that as far back as early 1990s there have been revisionist tendencies in deliberations on what was, what is and what should be present in Croatian political science. The paper shows that any deliberation on the history of the Faculty of Political Science, either orthodox or revisionist, starts with two legends. The first one concerns the Faculty of Political Science as a "communist cadres school by another name", and the second one concerns the students and professors of the Faculty of Political Science v. values of the socialist system. The author tracks back their interpretations during the two decades up to the publication of the radical revisionist book *Izlazak iz množine* (2007). This book announces the end of the (old) consensus on the discipline reached in 1965 and marks the beginning of a new period in the development of (the historiography of) Croatian political science.

KEYWORDS Croatian political science, *Izlazak iz množine*, consensus, legends, orthodoxy, revisionism